

Rağıp el-İsfahani Özelinde On Kur'an Kelimesinin İşlenişi, Farklı Kur'an Sözlükleriyle Karşılaştırılması Ve Türkçe Me- allere Yansıması Üzerine*

On The Processing Of Ten Qur'anic Words In Rağıp Al-İsfahani, Com-
paring Them With Different Qur'anic Dictionaries And Reflecting
Them On The Meaning Of The Qur'an In Turkish

BİLAL ARSLAN**

Geliş ve Kabul Tarihi: 02.02.2022 / 22.04.2022

Öz: Kaleme alınan bu çalışmada, Rağıp el-İsfahani'nin *el Müfredat* adlı eserinde Kur'an'da geçen bazı kelimelerin ele alınış biçimi incelenmekte ve elde edilen veriler, iki Kur'an sözlüğü ile üç Türkçe mealle karşılaştırılmaktadır. Bu çalışma için on Kur'an kelimesi belirlenmiştir. Bunlar; *عجل*, *حدث*, *جزا*, *بر*, *امر*, *احد*, *اجل*, *عرف*, *عجل*, *حدث*, *جزا*, *بر*, *امر*, *احد*, *اجل*, *نهي*, *نكر* kelimeleridir. Rağıp el-İsfahani'nin *el Müfredat* adlı eserinde incelenen bu kelimeler daha sonra Dâmegâni'nin *el Vücuḥ ve'n- Nezair'i* ile İbnü'l Cevzi'nin *Nüzhetül A'yüni'n- Nevazir fi İlmi'l- Vücuḥ-i ve'n- Nezair* adlı eserleriyle mukayese edilmektedir. Çalışmanın diğer bir yönünü teşkil eden Türkçe meal-ler ise; Hasan Basri Çantay'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, Süleyman Ateş'in *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu *Kur'ân Yolu Meali*'dir. Yukarıda zikrettiğimiz Kur'an kelimeleri, öncelikle el Müfredat adlı eserde incelenmiş ve sözlük anlamlarıyla birlikte cahiliye dönemindeki kullanımlarına, ayetlerde geçen anlamlarına yer verilmiştir. Ardından sözü edilen diğer vücuḥ ve nezair eserleriyle karşılaştırmalar yapılmış, eserlerin kelimeleri ele alış biçimlerindeki farklar, verilen anlamlardaki ortak yönler veya farklı yönler ile ayetlerde bu kelimelerin kullanımı tespit edilerek ortaya konmaya çalışılmıştır. Vücuḥ ve Nezair eserlerindeki bu karşılaştırmalı tespitlerden sonra seçilen üç farklı meale bu anlamların ne derece yansıyıp yansımadığı

* Bu çalışma 2021-2022 eğitim öğretim yılı güz dönemi Kur'an Kavramları dersinde hazırladığım ödevin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir. Ödevin makale haline gelmesine katkı sağlayan Hocam Doç. Dr. Davut Şahin'e teşekkür ederim.

** YL Öğrencisi | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
arslan.bilal@hbv.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6990-9684

incelenmiştir. Son olarak genel bir değerlendirme yapılmış ve Kur'an'da geçen *اجل, امر احد, برا, جزا, حدث, عجل, عرف, نكر, نهي* kelimelerinin altı farklı eserde nasıl yorumlandığı ve Türkçe meallere nasıl aktarıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an Kelimeleri, Vücut ve Nezair, Anlam, Meal.

Abstract: In this study, the handling of some perases in the Qur'an in Ragıp el-İsfahani's work el Müfredat is examined, and the obtained data is compared with two Qur'anic dictionaries and three Turkish translations. For this study, ten Qur'an terms were determined, and they are as follows: *اجل, امر احد, برا, جزا, حدث, عجل, عرف, نكر, نهي*. These pherases which were analyzed in Ragıp el-İsfahani's work el Müfredat, will be compared with Dâmegani's work of el Vücut ve'n- Nezair and İbnü'l Cevzi's work of Nüzhetül A'yüni'n- Nevazir fi İlmi'l-Vücut-i ve'n- Nezair. Turkish translations, which constitute another aspect of the study; constitutes Hasan Basri Çantay's Qur'an-i Hakim and Meâl-i Kerim, Süleyman Ateş's Qur'an and Supreme Meâli, and the Qur'an Way Meali prepared by the Presidency of Religious Affairs. The above-mentioned Qur'anic expressions are firstly examined in the work called al-Mufredat, and their dictionary meanings, as well as their usage in the period of ignorance, and their meanings in the verses of the Qur'an are given. Then, comparisons were made with the mentioned Vücut and Nezair works, and the differences in the way the works handled the pherases, the common aspects or different aspects in the meanings given and the use of these pherases in the verses were tried to be determined. After these comparative determinations in the works of Vücut and Nezair, it has been examined whether these meanings are reflected in the three different translations selected. Finally, a general evaluation was made and an effort was made to reveal how the terms of *اجل, امر احد, برا, جزا, حدث, عجل, عرف, نكر, نهي* in the Qur'an were interpreted in six different works and how they were translated into the Turkish translations and the meaning of the Qur'an.

Keywords: Tafsir, Terms and Pherasees of the Qur'an, Vucuh and Nezair, Content, Meaning of the Qur'an.

Giriş

İletişim, en genel anlamıyla iletilmek istenen bilginin hem gönderici hem de alıcı tarafından anlaşıldığı ortamda bilginin bir göndericiden bir alıcıya aktarılma sürecidir. Sözcükler ve kelimeler iki insanın birbiriyle iletişim kurmasındaki en temel öğelerdir. Aynı dili konuşan insanların birbirlerini en doğru ve en sağlıklı biçimde anlamalarının yolu şüphe yok ki sözcüklerin ve kelimelerin doğru bir şekilde aktarılmasından geçer. Herhangi bir kitabı, bir düşünceyi ya da bir dini en iyi şekilde anlamanın yolu, o dilin ya da o öğretinin sözcüklerini ve kelimelerini doğru bir şekilde analiz etmekle mümkündür. Bu hakikatler ilahi vahyin ürünü olan Kur'an-ı Kerim'i en doğru şekilde anlayıp yorumlamak için de geçerlidir. Netice itibarıyla Allah, insanoglu ile tarihin belli bir zaman diliminde, belli muhatap kitleyle, belli sözcük ve kelimelerle kıyamete kadar sürecek olan son iletişimini gerçekleştirmiştir. Vahye muhatap olan kitlenin kullandığı kelimelerle, onların diliyle, alışkanlıklarıyla, kültürleriyle birlikte bu iletişim meydana gelmiştir. Nitekim vahye muhatap olan ilk neslin, daha önceden kullandıkları kelimeler, sözcükler, yaşantı biçimleri, yaşadıkları coğrafyanın özellikleri onlarla iletişime geçen vahyin de gündeminde olan şeylerdi. İşte bu yüzden ki Allah'ın indirdiği vahyi anlamayan muhatap neredeyse yoktu. İlk nesilden sonra gelenlerin ve kıyamete kadar Kur'an'ı anlama çabası içinde olanların üzerine düşen en önemli görev; Kur'an kelimelerini incelerken, ilk muhatabın kullandığı sözcükleri ve kelimeleri, bunların vahiy gelmeden önce hangi manalarda kullanıldığı, vahyin gelişyle birlikte bu kelimelerin anlam dünyalarında bir değişim olup olmadığını tespit edebilmektir. Aksi halde sadece Arapça bilerek Kur'an'ı doğru anladığını ve doğru bir biçimde aktardığını iddia etmek beyhude bir iddiadan öteye geçmemektedir.

Araştırmamıza konu olan kelimelerin özellikle meallerde de incelenmesinin sebebi; Türkçe meallerin genel olarak bağlamı okuyucuya açık bir Türkçeyle ifade etmekten ziyade sadece lafzın anlamına yönelik açıklamalar yaptığı ve kelimelerin anlamlarından sadece bir tanesinin seçilip aktarıldığı gözlemlendiği içindir. Yirmi üç yılda peyderpey inen vahyin vermek istediği mesajı en doğru şekilde anlamanın ve aktarmanın yolu, ayetlerin indiği bağlamın ve muhatap kitlenin özelliklerinin

iyi bilinmesidir. Zira Kur'an'ın indiği toplumun ahlaki yapısı, sosyolojik yapısı, ekonomik durumu, kültürleri ve dini inanışları vahye konu olan durumlardır. Yirmi üç yıllık vahiy sürecinde bu özelliklerin zaman içinde değişmesi ve gelişmesi elbette kelimelerin de anlam dağarcığının gelişmesine sebep olmuştur. Bu gerçekler ışığında Kur'an'a yaklaşıldığında ayetlerin içerisinde geçen sözcük ya da kelimeler tam manasını daha net bulacağı gibi, günümüze de ışık tutacak, ihtiyaçlarımızı karşılayacak olan ilkeleri kapsayacak ve Kur'an'ın yol göstericilik özelliğinin tam manasıyla ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Ancak ilmi sahada bu gerçeklerin birçok zaman göz ardı edilmesiyle birlikte Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması zorlaşmakta ve belki de gereksiz ayrışmalar ve tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya konu olan kelimelerin bir nebze de olsa bu gerçeklere ışık tutacak nitelikte değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmış, meallerdeki kullanımların eksik yönleri de genel bir çerçevede sunulmuştur.

1. Ragıp el-İsfahânî'nin *el-Müfredat* adlı eserinde اجل امر احد, برا, امر احد, اجل , نهي, نكر, عرف, عجل, حدث, جزا Kelimelerini Ele Alışı

اجل (E-c-1):

Ragıp el İsfahani اجل kelimesinin kökünü (ل-ج-ا) şeklinde vermektedir. Daha sonra "Ecel" kelimesinin ilk anlamını "Belirlenmiş süre" olarak belirtmektedir¹. Mü'min Suresi 67. Ayet² ve Kasas Suresi 28. Ayette³ geçen "Ecel" kelimesinin anlamı Süredir. "Müeccel" kelimesi de aynı kökten olup, zamana bırakılmış borç anlamındadır. Bir kimse "Ecceltuhû" dediğinde; "Ona bir zaman belirledim." Anlamını kastetmektedir. İnsanın ömrünün sonu için belirlenmiş olan süreye de ecel denmektedir. "Eceli yaklaştı" değimi, o insanın ölümünün yaklaştığını ifade eder. En'am Suresi 128. Ayette⁴ geçen "Ecel" kelimesi ölümün ya da yaşlılığın sınırınıdır. Her ikisini de söyleyenler vardır ve aslında ikisi de bir olan şeylerdir. En'am Suresi 2. Ayette de⁵ "Sonra size bir ecel belirleyen de o'dur. Bir de onun katında belirlenmiş bir ecel daha vardır" buyrulmakta-

¹Ragıp el İsfahani, *Müfredât Elfâzu'l-Kur'ân* thk. Safvân Adnan Davûdî (Beyrut:Daru's-Şamiye, 2009), s.65.

²Mü'min 40/67.

³Kasas 28/28.

⁴En'am 6/128.

⁵En'am 6/2.

dır. Buradaki birinci ecel dünyada kalma süresini, ikinci ecel de ahiretteki süreyi ifade etmektedir. İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre Zümer Suresi 42. Ayette⁶ geçen "Ecel" kelimelerinin ilki uykuya, ikincisi de ölüme işaret eder. Dolayısıyla kimin eceli kılıç, boğulma, yangınla gelir, kiminin eceli de ölümü kendiliğinden gelinceye kadar sağlıklı şekilde yaşadıkten sonra gelir. Aynı zamanda ecelin iki türlü geliş şeklinin olduğu da söylenmiştir. Bunların ilki; beklenmedik şekilde genç yaşta gelen eceldir. İkincisi de; Allah'ın o insana çizdiği sınırın dolmasıyla yaşamının son bulduğu ecel şeklinde gelir.⁷ Hac Suresi 5. Ayet de bu iki ecel çeşidine işaret etmektedir. "Ecel" kelimesinin zıttı ise "Acil" kelimesidir. "Ecli" kelimesi ise meydana gelmesinden korkulan suç demektir. Maide Suresi 5. Ayette "من اجل ذلك" ifadesi kesre ile okunmuştur. Dolayısıyla ayetin manası "bu suçundan dolayı" şeklindedir. Ecel, duyulan bir haberin tasdiki anlamında da yani evet anlamında da söylenebilir.⁸

احد (E-h-d):

Rağıp el-İsfahani "Ehad" kelimesinin iki şekilde kullanıldığını ifade eder. Bunların ilki; yalnızca olumsuzluk için kullanılırken, ikincisi ise; olumlu anlamı ifade etmek için kullanılır. Olumlu anlamı ifade etmek için de üç türlü kullanım mevcuttur. Olumsuz anlamdaki "Ehad" kullanımını, konuşanların cinslerini kuşatmasında, toplanma ve ayrılma bakımından az olanı da çok olanı da içine almaktadır. Mesela "Evde kimse yok" derken burada "Ehad" kullanılır. Bunun anlamı ise, evde bir veya daha fazla kişiden hiç kimsenin olmadığı kastedilir. Dolayısıyla olumlu cümlelerde kullanmak doğru değildir. Ancak "Evde biri var" dersek o zaman bu cümlenin sonuna "Vahid" kelimesi getirilir. Bu tabir hem evde bir kişinin olduğunu hem de birden fazla kişinin toplu halde evde olduğunu da ifade eder.⁹ Olumlu olarak kullanımına gelince bunların ilki; onluk sayılara gelen bir sayıdır. Örneğin 11 derken (Ehade aşer) denir. İkinci olumlu kullanımı ise, bir kelimesinin isim tamlamasında tamlayan veya tamlanan olarak birincisi anlamında kullanımınıdır. Buna

⁶Zümer 39/42.

⁷Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.65.

⁸Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.66.

⁹Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.66-67.

örnek olarak Yusuf Suresi 41. Ayette¹⁰ geçen "Sizin birinciniz, efendisine şarap içirecek" ifadesindeki "Ehad" kelimesi verilebilir. Üçüncü ve son olumlu kullanımı da "Ehad" kelimesi mutlak olarak kullanılır. Yani Allah Teâlâ'nın tekliğini vurgulamak için kullanılır. İhlas Suresinin ilk ayetinde "De ki; O Allah birdir" ifadesinde "Ehad" kelimesi kullanılmıştır. Buradaki kelimenin aslı "Vahid"dir. Ancak, "Ehad" gibi teklik anlamına gelen "Vahid", Allah dışındaki varlıklar için de kullanılan bir ifadedir.¹¹

امر (E-m-r):

İsfahani "Emera" kelimesinin iş, durum anlamına geldiğini belirtir. Çoğulu da "Umur" şeklinde ifade edilir. Bu kelime genel bir lafızdır. Hem fiillerin hem de sözlerin tümünü içine alır. Hud Suresi 123. Ayette "Emrin tamamı ona çevrilir" buyrulmaktadır.¹² Buradaki "Emir" kelimesi bütün her şeyi kapsayan bir manadadır. Bakara Suresi 275. Ayet ve Ali İmran Suresi 154. Ayetlerinde geçen "Emir" ifadesi de aynı anlamları içermektedir.¹³ Yani her türlü iş anlamına gelmektedir. Bir şeyi eşsiz yaratmayı anlatmak için de "Emr" kelimesi kullanılmaktadır. Buradaki "Emr" işi sadece Allah'a mahsustur. Başka varlıklar için kullanılmaz. Fussilet Suresi 12. Ayet ve İsra Suresi 85. Ayette geçen "Emr" kelimeleri de yaratma olarak yorumlanmıştır.¹⁴ "El-Emru" kelimesi aynı zamanda bir şeyi önermek, öne sürmek, yönlendirmektir. Bunu da ister "İfal" yani yap emriyle ya da "Yefal" yani yapsın emriyle ifade etmek mümkündür. İşaret etmek, öne sürmekle de aynı şey gerçekleştirilmiş olur. Nitekim Saffat Suresi 102. Ayette anlatılan Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban ettiğini rüyasında görmesi üzerine oğluna bu konuda ne düşündüğünü sorunca İsmail'in cevabı "Babacım sana emredileni yap" şeklinde olmuştur.¹⁵ Hud Suresi 97. Ayette geçen "Emr" kelimesi Firavunun emri yani onun sözleri yaptıklarını kapsar. Nahl Suresi 1. Ayette zikredilen "Emr" kelimesi ise kıyamete işarettir. Yusuf Suresi 18. Ayette geçen "Emr" sözcüğü ise nefsi emmarenin emrettiği kötülüktür. "Emira"-

¹⁰Yusuf 12/41.

¹¹Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.67.

¹²Hüd 11/123.

¹³Âli İmrân 3/154, Bakara 2/275.

¹⁴İsra 17/85, Fussilet 41/12.

¹⁵Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.88, Saffât 37/102.

Kavm" ifadesi topluluğun çoğaldığını anlatmak içindir. Topluluk çoğaldığında onları idare edecek birinin olması şarttır. İsrâ Suresi 16. Ayette zikredilen "Emerna" kelimesi ise insanlara itaatin emredilmesi anlamında kullanılmaktadır. Buradaki "Emerna" kelimesinin çoğaltma anlamına geldiğini de zikredenler olmuştur. "Emmerna" şeklinde şeddeli okunuşunda da bir yerdeki emirlerin çokluğu anlamına gelmektedir. Ancak bir yerde emirlerin çokluğu o yerin zararınadır. Nitekim En'am Suresi 123. Ayette "Böylece her kentin büyüklerini oranın suçluları kıldık" buyrulmaktadır. Buradaki anlam da bu bağlamda anlaşılmalıdır.¹⁶ "İ'timar" şeklindeki kullanımı, emri kabul etmeye ve istişare etmeye delalet eder. Kasas Suresi 20. Ayette "Şüphesiz ileri gelenler seni öldürmek için aralarında konuşuyorlar" buyrulmaktadır. Ayette geçen "İ'timar" kelimesi bu anlamdadır. Nisa Suresi 59. Ayette zikredilen "Ulu'l-Emr" kullanımı bir görüşe göre Hz. Peygamber zamanındaki devlet yöneticilerini işaret etmektedir. Bu yöneticiler de kimilerine göre ehli beytin imamları, kimilerine göre de iyiliği emreden kimselerdir. İbn Abbas'ın görüşüne göre buradaki Ulu'l-Emr; Allah'a bağlı olan fakihler ve dindar kimselerdir. İnsanların kendileriyle eğitildiği Ulu'l-Emr zümresi dört gruptur. Bunlar; Peygamberler, İdareciler, Bilgeler ve Vaizlerdir. Peygamberlerin otoritesi avamın yani toplumun ve havasın (toplumdaki üstün insanlar) hem içine hem de dışına nüfuz eder. İdarecilerin otoritesi, avamın dışına nüfuz ederken, iç dünyasına tesir etmez. Bilgelerin otoritesi, havasın iç dünyasına nüfuz ederken dışına herhangi bir tesirleri yoktur. Vaizlerin otoritesi ise, avamın yani toplumun içine nüfuz ederken dışına tesir edemez.

بر (B-r-e):

Rağıp el-İsfahani "el-Bur'i", "el-Beraetü", "et-Tebri" kelimelerinin aslının, hoşla gitmeyen şeyden uzak durmak olduğunu ifade etmektedir. Kurtulmak, uzaklaşmak, sakıncalı işlere bulaşmamak anlamında "Bera'tü mine'l-merid" hastalıktan kurtuldum, "Beritü min fulanın" falancayla alakamı kestim, "Teberra'tü" ve "Ebra'tuhu min keza" el çektim, şundan el çektirdim, "Berra'tuhu" onun ilgisini kestim, "Raculün Beriun" hiçbir suçu olmayan adam şeklinde kullanımları mevcuttur.¹⁷

¹⁶Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.89.

¹⁷Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.121.

Tevbe Suresi 3. Ayette “Allah ve Resulü ile müşrikler arasında her türlü ilişki kesilmiştir” buyrulmaktadır.¹⁸ Yine Yunus Suresi 41. Ayette de Bera’e kelimesi “İlgi, alaka” anlamında kullanılmıştır. Mümtehine Suresi 4. Ayette de Bera’e kelimesi “Uzak durma, uzaklaşma” anlamında kullanılmıştır. Ahzab Suresi 69. Ayette Bera’e kelimesi “temize çıkardı” anlamında kullanılmıştır. El-Bari kelimesi ise sadece Allah Teâlâ’nın bir vasfı olarak anılır. Haşr Suresi 24. Ayette “Yoktan var eden” Bakara Suresi 54. Ayette de “Yaratıcınız” şeklinde kullanılmıştır.¹⁹ “Beriyye” kelimesi de yaratılan, yaratık anlamındadır. Bunun aslının hemzeli olduğu ancak sonradan hemzenin terkedildiği de söylenmiştir. Beyyine Suresi 7. Ayette “Onlar yaratılanların en hayırlısıdır” buyrulmaktadır. Aynı surenin 6. Ayetinde de “Onlar da yaratılanların en şerlileridir” ifadesi yer almaktadır. Ayetteki yaratık/yaratılan ifadesi “Beriyye” kelimesiyle zikredilmiştir.²⁰

جزا (C-z-y):

İsfahani “Ceza” kelimesinin zenginlik ve yeterlilik anlamına geldiğini belirtir. Lokman Suresi 33. Ayette zikredilen²¹ “Ceza” kelimeleri de bir şeye karşılık olarak yeterli gelen şeyi taşıyan nesnedir. Yani iyilik yapılmışsa, bunun karşılığı (Cezası) da iyilik olur. Eğer kötülük yapılmışsa o zaman da karşılığı kötülük olur. Örneğin Taha Suresi 76. Ayet, Kehf Suresi 88. Ayet, İnsan Suresi 12. Ayet ve Furkan Suresi 75. Ayette zikredilen “Ceza” ve onun türevleri olan kelimeler olumlu anlamda iyilik için kullanılmış ve ödül, karşılık anlamı kastedilmiştir. Ancak Şura Suresi 40. Ayet ve İsrâ Suresi 63. Ayette zikredilen “Ceza” kelimeleri olumsuz anlamda karşılık olarak cehennem anlatır. Saffat Suresi 39. Ayette ise “Ceza” kelimesi olumlu ya da olumsuz bir çağrışım yapmadan sadece yaptıklarımızın karşılığı olarak zikredilmektedir.²² “Cizyetü” kelimesi ise; zimmetin altında olanlardan alınan vergiyi anlatır. Bu verginin bu isimle anılmasının sebebi, onların canlarını ve mallarını korumak için bir vergi olduğundan dolayıdır. Tevbe Suresi 29. Ayet buna örnektir.²³

¹⁸Tevbe 9/3.

¹⁹Bkz. İsfahani, Müfredat, s.121.

²⁰Beyyine 98/6, Beyyine 98/7.

²¹Lokman 31/33

²²Bkz. İsfahani, Müfredat, s.195.

²³Tevbe 9/29.

“Cezeytuhu bi keza” ifadesi ona şununla karşılık verdim şeklindedir. Kur'an-ı Kerim'de sadece “Ceza” fiili kullanılmış, “Caza” fiili kullanılmamıştır. Çünkü “Mucazahu” mükâfat demektir. Mükâfat, her iki tarafın da birbirlerine bir şeyler vermesidir. Bir nimeti onun dengi olan başka bir nimetle karşılamaya mükâfat denir ve bu kelime Allah için kullanılmaz. Çünkü O'nun verdiği nimetler bu yolla karşılanmaz. Kimse Allah'a mükâfat veremez.²⁴

حدث (H-d-s):

Rağıp el İsfahani ilk olarak “Hudus” kelimesinin anlamını vererek başlamaktadır. Ona göre “Hudus” ister araz, ister cevher olsun bir şeyin yoktan var edilmesi yani sonradan olmasıdır. “İhdas” kelimesi de “İcad” kelimesiyle aynıdır. Cevher olan şeyleri de Allah'tan başkası ihdas ya da icad edemez. “Muhdes” kelimesi, bir şeyin yok iken sonradan var edilmesidir. Bu da iki türlü olur; Ya bizzat o şeyin kendisinde olur, ya da o şeyin yeniliği başka var olan şeyin yanında ortaya çıkar. “Ehdestu Milken” yeni bir güç elde ettim değimi buradan gelmektedir. “Muhdes” kelimesi de ortaya çıkan her yeni söz veya iş için kullanılır.²⁵ Kehf Suresi 70. Ayette geçen “Uhdise” kelimesiyle, Talak Suresi 1. Ayette geçen “Yuhdisu” ifadeleri de “Muhdes” kelimesi gibidir.²⁶ İnsana uyanıkken ya da uykudayken duyduğu ya da vahyolunan her söze de “Hadis” denir. Tahrim Suresi 3. Ayet, Gaşiye Suresi 1. Ayet, Yusuf Suresi 101. Ayet, “Hadis” kelimelerine örnektir. Allah Teâlâ, kendi kitabına da “Hadis” adını vermiştir. Tur Suresi 34. Ayet, Necm Suresi 59. Ayet, Nisa Suresi 78. Ayet, En'am Suresi 68. Ayet, Casiye Suresi 6. Ayet, Nisa Suresi 87. Ayetlerde geçen “Hadis” kelimesi söz anlamında kullanılmaktadır.²⁷ Hz. Peygamber de bir hadisinde “Eğer bu ümmette bir muhaddes olsaydı bu Ömer olurdu” buyurmuştur. Buradaki “Muhaddes” den kasıt, kalbine ilham edilen kimse demektir. “Hadis” aynı zamanda meyvenin taneleri için de kullanılır. Ayrıca “Raculün Hadüsün” demek sohbeti, konuşması hoş olan adam demektir. “Hidsu'n-Nisa” demek kadınlarla konuşmayı seven anlamındadır. Konuşma anlamındaki bu fiilin; “Hadesethu”,

²⁴Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.196.

²⁵Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.222.

²⁶Kehf 18/70, Talak 65/1.

²⁷Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.223.

“Haddesethu”, “Tehadesu” şeklinde kullanımları da mevcuttur. “Hadise-tu” insanın başına gelen olay, bela demektir. Çoğulu da “Havadis” şeklinde gelir.

عجل (A-c-1):

İsfahani عجل kelimesinin açıklamasına “Aceletü” kelimesiyle başlamaktadır. “Aceletü” zamanından önce bir şeyi talep etmektir. Bu da şehvetten kaynaklanmaktadır. Nitekim Kur’an’ın tamamında “Acele etmek” kötü bir özellik olarak görülmüştür. Bu yüzden “Acele şeytandır” denilmiştir.²⁸ Enbiya Suresi 37. Ayet, Taha Suresi 83-84. Ayetlerle 114. Ayette aceleci olmak eleştirilmiş ve kötü bir şey olarak zikredilmiştir. Taha Suresi 84. Ayette Hz. Musa’nın acele etmesi her ne kadar iyi değilse de bu aceleciliğine neden olan şeyin iyi olduğu ve bununla Allah’ın rızasını talep ettiği bildirilmiştir. Nahl Suresi 1. Ayet, Ra’d Suresi 6. Ayet, Naml Suresi 46. Ayet, Hac Suresi 47. Ayet, Yunus Suresi 11. Ayet, Enbiya Suresi 37. Ayet, İsrâ Suresi 11. ve 18. Ayetler, Sad Suresi 16. Ayet ve Fetih Suresi 20. Ayetlerin hepsinin ortak yönü, insanın aceleci bir varlık olduğu her şeyin biran önce olmasını istemesi konu edinilmiş ve bu eleştirilmiştir.²⁹ “Ucâletu” acele yenen yiyecek demektir. “İcletu” ihtiyaç anındaki kullanılan küçük matara anlamındadır. “Aceletu” kelimesi kuyu üstündeki dolaba geçirilen tahta demektir. Ayrıca öküzlerin çektiği kağına da “Aceletu” denir. Süratli şekilde olduğu için bu kelimeyle kullanılmaktadır. İneğin yavrusuna da “İclu” denir. Yavrusu olan ineğe de “Bakaratu Mü’cil” denmektedir.

عرف (A-r-f):

Ragıp el-İsfahani عرف kelimesini oldukça geniş bir şekilde ele almaktadır. Açıklamaya “el-Ma’rifetu” ve “İrfan” kelimeleriyle başlamıştır. “el-Ma’rifetu” ve “İrfan” bir şeyi tefekkür ve tedebbür ederek onu anlamayı ifade etmektedir. Bu kelime “İlm” kelimesinden daha dar bir anlama sahiptir. “Fulanun Ya’rifullah” denebilir. Yani bir kimse Allah’ı tanımaktadır denebilir. Ancak tek meful getirilerek “Ye’lemhullah” denmemelidir. Çünkü bir insanın Allah’ı bilmesi onun zatını bilmesiyle değil, Allah’ın eserlerini düşünmesiyle olur. Allah’ın bilgisi için de “İlm” kelimesi

²⁸Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.548, Ragıp el İsfahani burada Enes b. Malik’ten nakledilen ve Tirmizi de yer alan bir hadisi de zikretmiştir.

²⁹Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.548-549.

kullanılır. Ancak “Ya’rifullah” tabiri kullanılmaz. Çünkü marifet dediğimiz şey tefekkür sayesinde bilinen sınırlı bilgidir. Neticede Allah’ın bilgisi sınırlı bir bilgi değildir.³⁰ Bu kelimenin aslı ise “Araftu” kelimesidir. Yani onun kokusuna (arfına) isabet ettim, ya da “Esabtu Arfehu” onun yanağına dokundum demektir. “Araftu Keza” ifadesi de şunu bildim, tanıdım demektir. Nitekim Bakara Suresi 89. Ayet, Yusuf Suresi 58. Ayet, Muhammed Suresi 30. Ayet ve Bakara Suresi 146. Ayette geçen “Arafe” kelimesi ve türevleri tanıyıp bilme anlamında kullanılmıştır. “Ma’rife” kelimesinin zıttı “İnkâr”, “İlm” kelimesinin zıttı da “Cehalet” dir. Nitekim Nahl Suresi 83. Ayette “Onlar Allah’ın nimetlerini bilmekte, sonra da inkâr etmektedirler” buyrulmaktadır.³¹ Ayette hem “Ye’rifûne” kelimesi hem de zıttı olan “İnkâr” kelimesi geçmektedir. “Ârif” kelimesi, Allah’ın ve meleklerinin bilgisine ve onun güzel muamelesine mazhar olmuş kişileri ifade eder. “Arrafe Keza” şeklinde şeddelli kullanımı ise; Ona, şunu bildirdi anlamına gelmektedir. Tahrir Suresi 3. Ayette geçen “Arrefe” kelimesi, Hz. Peygamber’in hanımlarına bazı şeyleri bildirdiğini ifade etmektedir.³² “Teârafû” şeklindeki kullanımı, birbirlerini tanıdılar, bildiler anlamındadır. Hucurat Suresi 13. Ayette bu kelime “Liteârafû” şeklinde, yani tanımanız için manasında kullanılmıştır. Aynı şekilde Yunus Suresi 45. Ayette de “Yete’ârafûne” şeklinde kullanılmıştır. “Arrafehu” ifadesi güzel koku demektir. Allah Teâlâ, Muhammed Suresi 6. Ayette Cennetle ilgili; “Güzel kokularla donattı” derken “Arrafeha lehum” ifadesine yer vermiştir.³³ Bu sözün anlamı, Allah cenneti güzelleştirdi, donattı şeklindedir. Kimileri de bu sözden maksadın Allah’ın onlara cenneti anlatıp, niteliklerinden bahsetmesi ve onları cennete teşvik etmesi şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Bakara Suresi 198. Ayette geçen “Arafât” kelimesi bir mekânın adıdır. O mekâna “Arafât” denilmesinin sebebi Hz. Âdem ile Havva’nın orada tanışmasıdır. Kimisine göre de insanların o bölgede dua ve ibadetleriyle Allah’la tanışmalarından dolayıdır.

³⁰Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.560-561.

³¹Nahl 16/83.

³²Tahrir 66/3.

³³Muhammed 47/6.

“Ma’rûf” kelimesi, iyi ve güzel olduğu akıl ve şeriatla bilinen fiiller iken, “Münker” ise bunun zıttıdır. Yani akıl ve şeriatla kötü olduğu bilinen fiillerdir. Ali İmran Suresi 104. Ayet, Lokman Suresi 17. Ayet ve Ahzab Suresi 32. Ayette geçen “Ma’rûf” ve “Münker” kelimeleri buna örnektir. Aynı zamanda “Ma’rûf” kelimesi, akıl ve şeriatla güzel olduğu için cömertlikte iktisatlı olmayı, orta yolu tutmayı ifade etmektedir. Örneğin Nisa Suresi 6. Ayette “Ma’rûf” kelimesi “Uygun bir şekilde” anlamına gelmektedir. Nisa Suresi 114. Ayette geçen “Ma’rûf” kelimesi “İyilik yapmak” anlamında kullanılmıştır. Bakara Suresi 241. Ayette “Ma’rûf”, uygun şekilde anlamına gelmektedir. Talak Suresi 2. Ayette de “Ma’rûf” kelimesi, “güzellikle” hoş şekilde anlamında kullanılmıştır.³⁴ “el-Urf” kelimesi bilinen bir iyilik anlamında kullanılır.

A’raf Suresi 199. Ayette geçen “Bi’l-Urfi” ifadesi, iyi olan anlamındadır. “Urf” aynı zamanda hem at yelesi hem de horozun ibibiği olarak bilinmektedir. “Urf” kelimesinin bir diğer anlamı da ardı ardına peş peşe gelmektir. Nitekim Murselât Suresi 1. Ayette geçen “Ve’l-Murselâti Urfen” ifadesi, “Yemin olsun birbiri ardınca gönderilenlere” anlamına gelmektedir. “Arrâf” kelimesi “Kâhin” kelimesi gibidir. Ancak Arrâf gelecekte haber verirken, Kâhin geçmiş olaylardan haber verir. “Arîf” kelimesi, hem insanları bilen hem de onlara bilgi veren kimsedir. “Yevmu’l-Arafe” ifadesi, Arafat’daki vakfe yapılan günü anlatmaktadır. A’raf Suresi 46. Ayette geçen “A’râf” kelimesi cennetle cehennem arasındaki bir duruma işaret etmektedir.³⁵ “İ’tirâf” kelimesi ikrar etmek, kabul etmek demektir. Bu kelimenin aslı, insanın günahını bilmesini gösterir. “Cuhûd” yani inkâr kelimesinin zıttıdır. Mülk Suresi 11. Ayet ve Mü’min Suresi 11. Ayette geçen “İ’tirâf” kelimesi insanların günahlarını itiraf ettiklerini ifade etmektedir.³⁶

نكر (N-k-r):

İsfahani نكر kelimesini ilk olarak İnkâr kelimesiyle açıklamaya başlamıştır. Kabul etmemek, hoşlanmamak anlamına gelen “İnkâr” sözcüğü, “İrfan” sözcüğünün zıttıdır. Bu kelime fiil olarak “Nekertü” ve “Enkertü keza” şeklinde kullanılır. Bunun aslı, kalbe tasavvur edemeyeceği

³⁴Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.561.

³⁵A’raf 7/46.

³⁶Mü’min 40/11, Mülk 67/11.

şeylerin gelmesidir. Bu da cahilliktendir. Nekera Kelimeı bazen sadece dil ile inkâr için kullanılır. Dil ile inkârın sebebi, kalpteki inkârdır. Ancak bazen dil ile inkâr edilen şey kalpte olduğu gibi durur. Bu durumda da kişi yalan söylemiş olur. Çünkü hakikati bildiği halde dil ile o hakikati inkâr etmektedir.³⁷ Buna örnek olarak; Nahl Suresi 83. Ayette geçen “Hem Allah'ın nimetini bilirler sonra da onu inkâr ederler”³⁸ ifadesi zikredilebilir. “Münker” Kelimeı da bu kökten gelmektedir ve anlamı şöyledir; düşünen, akleden akılların kötü gördüğu ya da iyi mi kötü olduğuna karar veremeyip şeriatın kötü dediği her şey “Münker”dir. Tevbe Suresi 112. Ayet, Maide Suresi 79. Ayet, Ali İmran Suresi 104. Ayet, Ankebut Suresi 29. Ayetlerde geçen “Münker” kelimesi, kötülük anlamına gelmektedir. Bir şeyin mana yönünden “Tenkir” edilmesi onun tanınmaz hale getirilmesidir. Örneğin, Neml Suresi 41. Ayette “... Onun tahtını tanınmaz hale getirin...” bu ayette geçen “Nekkiru” kelimesi, tanınmaz hale getirin anlamındadır.³⁹ “Ta’rif” kelimesi de bu kelimenin zıttı olarak bir şeyi tanınır hale getirmek anlamında kullanılır. “Nekker-tü a’la fülânin ve enker-tu” ifadesi, birisine reddedeceği bir fiili yapmaktır. Mülk Suresi 18. Ayette “Beni inkâr etmek nasıldı” ifadesi buna örnek olarak verilebilir.⁴⁰ “en-Nükru” ifadesi kurnazlık ve zorluğu bilinmeyen bir iş anlamına gelmektedir. Kurnazlığın zirveye çıktığını belirtmek için “Nekira” “Nekaraten” fiilleri kullanılır. Kamer Suresi 6. Ayette geçen “Nükur” ifadesi, görülmedik bir şeye çağrı anlamına gelmektedir. Yani bir işin zorluğunu ifade etmektedir.⁴¹ Bir hadiste de Hz. Peygamber; “Ölü kabre konuğunda, ona iki melek gelir. Bunlar; Münker ve Nekir’dir” buyurmuştur.⁴²

نهی (N-h-y):

Rağıp el İsfahani'nin el Müfredat adlı eserinde incelenen son Kelime نهی kelimesidir. İsfahani bu kelimeyi “en-Nehyu” kelimesiyle açıklamaya başlamaktadır. “en-Nehyu” herhangi bir şeyi engellemek, yasaklamak

³⁷Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.823.

³⁸Nahl 16/83.

³⁹Neml 27/41.

⁴⁰Mülk 67/18.

⁴¹Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.824.

⁴²Rağıp el İsfahani burada Enes b. Malik'ten rivayet edilen ve Buhari'nin kabir azabı babında zikrettiği hadisi örnek olarak vermiştir.

anlamına gelmektedir. Alak Suresi 10. Ayette geçen “Yenha” ifadesi namaz kılan kişiyi engelleyen kişi anlamında kullanılmıştır. Yasaklama işi, mana açısından söz ile de başka şekilde de olabilir. Söz ile olursa “İfal” ya da “La Tefal” şeklinde gelmesi arasında bir fark yoktur. Ancak lafız şeklinde geldiğinde “Şunu Yapma” formunda gelir. Bu şekilde geldiğinde de hem lafız olarak hem de mana olarak o işin nehyedildiği, yasaklandığı anlaşılır.⁴³ Örneğin Bakara Suresi 35. Ayette geçen “La Tegraba hazih’iş-şecerate” ifadesinde “Tegraba” kelimesi ağaca yaklaşmama adına yapılmış bir yasaklamadır ve hem lafız hem de mana yönünden yasaklamayı ifade eder. Yine Nâzi’ât Suresi 40. Ayette geçen “Nefsini boş heveslerden men etmek” tabiri⁴⁴, insanın kendi kendine şunları bunları yapma demesi değil, nefsinin arzulanmış şehveti, arzu ve istekleri kontrol altında tutmaktır. Bu şekildeki nehyetme bazen dil ile bazen el ile bazen de kalp ile olmaktadır. Nahl Suresi 90. Ayette ise Allah iyiliği emredip, kötülüğü de nehyeder.⁴⁵ Bunun belirlenmesi bazen bize verdiği akılla bazen de şeriatla sağlanır. “el-İntihau” kelimesi, yasaklanan bir şeyden uzak durmayı ifade eder. Enfal Suresi 38. Ayet, Meryem Suresi 46. Ayet, Şuara Suresi 116. Ayet, Maide Suresi 91. Ayet, Bakara Suresi 275. Ayetlerde geçen “İnteha” “Tentehi” “Yentehi” gibi ifadeler hep bu manada yani yasaklanan şeyden vazgeçme anlamında kullanılmıştır.⁴⁶ “İnhau” kelimesi bir yasağın sona erdiğini bildirmek için kullanılırken, daha sonraları örfte bütün bildirmeler için kullanılır hale gelmiştir. “Enheytu Fûlan” değimi de buradan gelmektedir ve falancaya sonucu bildirdim demektir. “Nahike min Racul” ifadesi “Hasbuk” yani, Sana yeter! İfadesiyle aynı anlama gelmektedir. “Nagatu Nihyetun” semizlenmenin son sınırına dayanan dişi deve anlamında kullanılmaktadır. “Nuhye” kötü şeyleri yapmayı yasaklayan akıl demektir. Çoğulu “Nuhey” şeklinde gelmektedir. Taha Suresi 54. Ayette geçen “Nuhey” kelimesi akıl sahipleri manasına gelmektedir. “Tenhiyetü’l-Vadi” çölde, vadide selin sona erdiği yeri ifade etmektedir. “Nihau’n-Nehar” ifadesi de güneşin yükselmesi anlamına gelmektedir.⁴⁷

⁴³Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.826.

⁴⁴Nâzi’ât 79/40.

⁴⁵Nahl 16/90.

⁴⁶Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s.826.

⁴⁷Bkz. İsfahani, *Müfredat*, s. 827.

2- **Kelimelerinin Damegani'nin "Vücuḥ ve'n-Nezair" Adlı Eseri ile İbnü'l- Cevzi'nin "Nüzhetü A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir" Adlı Eserleriyle Karşılaştırılması**

Araştırmanın ikinci başlığı altında Damegani'nin "Vücuḥ ve'n-Nezair" adlı eseri ve İbnü'l- Cevzi'nin "Nüzhetü A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir" adlı eserlerinde seçilen kelimelere verilen anlamlarla Rağıp el İsfahani'nin verdiği anlamları karşılaştırmaktır.

Bu karşılaştırmaya **اد** kelimesiyle başlayalım. Araştırmanın esasını teşkil eden Rağıp el İsfahani'nin el Müfredat adlı eserinde **اد** kelimesine verilen anlamlarla, karşılaştırma yapılan diğer iki eserdeki ortak anlam sadece **اد** kelimesinin Allah'a işaret etmesidir. Bu anlam için hem Müfredat adlı eserde hem de diğer iki eserde verilen örnek İhlas Suresi 1. Ayette geçen **اد** ifadesidir.⁴⁸ Bunun dışındaki anlamlar birbirinden farklılık arz etmektedir.

اد kelimesine hem Damegani'nin hem de İbnü'l Cevzi'nin ortak olarak verdikleri anlamlarda ayet örnekleri de neredeyse aynıdır. Bu ortak anlamlar şu şekilde zikredilebilir; Allah (Beled 90/5 ve 7), Hz. Peygamber (Ali İmran 3/153, Haşır 59/11) ve Hz. Bilal'dir(Leyl 92/19). Bu ortak anlamlar için kullanılan örnek ayetler de aynıdır.⁴⁹ İbnü'l-Cevzi bu üç anlama bir de teklik-tek olan (İhlas 112/1) anlamını ilave etmiştir.⁵⁰ Damegani ise bu anlamlara, Zeyd b. Harise (Ahzab 33/40), Ashab-ı Kehf'in reisi Temlîha (Kehf 18/19), Yaratılanlardan her biri (Kehf 18/38, Kehf 18/110), Farisi Meliklerinden bir melik olan Digyânûs (Kehf 18/19) ve Meliklere içki taşıyan sakilerden biri (Yusuf 12/36) anlamlarını da ilave etmiştir.⁵¹

Araştırmaya konu olan üç esere baktığımızda Rağıp el İsfahani kelimeleri açıklarken, diğer iki âlimin aksine daha genel manalar vererek hem hadislerden hem de farklı ayetlerden örnekler vermiş ve kelimenin

⁴⁸ Bkz. Hüseyin b. Muhammed Dâmegani, *Vücuḥ ve'n Nezair* thk. Muhammed b. Hasan Ebu'l-Azm. (Kahire: y.e.y, 1992), c.1 s.13.

Bkz. Ebu'l Ferec İbnü'l Cevzi, *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, thk: Muhammed Abdülkerim (Beyrut: Müessesetü'r Risâle Nâşirûn, 1987), s.116.

⁴⁹Bkz. Dâmegani, *Vücuḥ ve'n Nezair*, s. 13, Bkz. İbnü'l Cevzi *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s.115.

⁵⁰Bkz. İbnü'l Cevzi *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s.116.

⁵¹Bkz. Dâmegani, *Vücuḥ ve'n Nezair*, s. 13-14.

anlam dağarcığını daha geniş tutmuştur. Oysaki özellikle Damegani **احد** kelimesini açıklarken, nüzul dönemine ışık tutmuş ve ayetlerde geçen “Ehad” kelimesini sürekli şahıslarla ilişkilendirmiştir. Bu metodun aynı İbnü'l Cevzi'de de görmek mümkündür. Ragıp el İsfahani'nin kelimelerin anlam dünyasını daha geniş tutmasının sebebi hem yaşadığı dönemin daha geç bir dönem olmasıyla birlikte ilmi birikimin de artmasından kaynaklanmaktadır hem de dilin doğal yapısı gereği kelimelerin anlam dünyasının genişlemesi ve bazen de başkalaşmasından ötürüdür.

Karşılaştırma yapılan ikinci Kelime **امر** “Emera” kelimesidir. İki eserde de zikredilen ortak anlamlar ve örnek ayetler birbiriyle aynıdır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir; Din; (Tevbe 9/48, Enbiya 21/93, Mu'minun 23/53). Söz; (Kehf 18/21, Taha 20/62). Azap; (Hûd 11/44, İbrahim 14/22, Meryem 19/39). Hz. İsa; (Bakara 2/117, Meryem 19/35). Bedir katli; (Enfâl 8/44, Mü'min 40/78). Mekke'nin fethi; (Tevbe 9/24). Beni Kureyza'nın katli; (Bakara 2/109). Kıyamet; (Nahl 16/1, Hadîd 57/14). Hüküm; (A'raf 7/54, Yunus 10/3, R'ad 13/2). Vahiy; (Secde 32/5, Talak 65/12). Bizzat bir şeyin emredilmesi; (Nisa 4/58, Nahl 16/90, Şûra 42/53). Günah-suç; (Maide 5/95, Haşr 59/15, Teğabûn 64/5, Talak 65/9). Yardım; (Ali İmran 3/154, Rûm 30/4) anlamları iki eserde de bizzat geçen ve aynı surelerden alınan, aynı ayetlerle örneklendirilmiştir.⁵² İş-fiil; (Hûd 11/97, Şûra 42/53). İtaatin emredilmesi; (İsra 17/16) anlamları sadece Damegani'nin eserinde zikredilen farklı anlamlardır.⁵³ Batma-boğulma (Hûd 11/43) anlamı hem Damegani'de hem de İbnü'l-Cevzi'de zikredilen bir anlamken, Kâfir Mekke ehlinin katli; (Enfâl 8/5 ve 12, Mü'min 40/78). Ölüm; (Hadîd 57/14). İstişare-danışma; (A'raf 7/110). Uyarma-tedbir; (Tevbe 9/50) ve Verimlilik-bolluk; (Maide 5/52) gibi anlamlar da sadece İbnü'l-Cevzi'nin eserinde zikredilen anlamlardır.⁵⁴ Yukarıda el-Müfredat adlı eserden zikredilen anlamlar içerisinde ortak olan kullanımlar; iş-durum, itaatin emredilmesi ve istişaredir. Bunun dışındaki kullanımlar birbirinden farklıdır. El-Müfredat adlı eserin dışındaki üç eserin anlam

⁵² Bkz. Dâmegani, *Vücuḥ ve'n Nezâir*, s. 7-12, Bkz. İbnü'l Cevzi *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s.172-176.

⁵³ Bkz. Dâmegani, *Vücuḥ ve'n Nezâir*, s. 11-12.

⁵⁴ Bkz. İbnü'l Cevzi *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s.174-175.

dağarcıkları, nüzul ortamını daha fazla dikkate alan ve muhataba daha fazla yer veren anlamlardır.

عرف kelimesi, el-Müfredat adlı eserin dışındaki iki eserde de “el-Ma'rûf” kelimesi içerisinde ele alınmaktadır. İki eserin de ortak olarak zikrettikleri anlamlar şu şekildedir; Tevhit; (Ali İmran 3/110, Tevbe 9/71 ve 112, Lokman 31/17). Hz. Peygamber'e ittiba; (Ali İmran 3/114, Tevbe 9/71). İyi-kötü iş ve amel; (Nisâ 4/6 ve 114). Kadının iddeti sonrası süslenmesi; (Bakara 2/234 ve 240). Kadınların iddeti içinde onlara güzel ve meşru konuşmak; (Bakara 2/235 ve 263, Nisâ 4/5 ve 8). Yeterli miktarda nafaka vermek; (Bakara 2/233 ve 241 anlamları iki eserde de aynı ayet örnekleriyle zikredilirken⁵⁵, İbnu'l-Cevzi Güzel söz söylemek (Bakara 2/263), Kadınları giydirmek, yedirmek ve güzel söz söylemek (Nisâ 4/5) anlamlarını ayrı ayrı ele almıştır. Ancak ayrı ayrı ele alırken de verdiği örnek ayetler, diğer eserlerdeki örneklerle birebir aynıdır.⁵⁶ El-Müfredat adlı eserde zikredilen anlamlar arasında ortak olan tek anlam; “Arafé” kökünden türeyen “Ma'rûf” kelimesinde zikredilen iyi-kötü amel ve iş anlamıdır. Bunun dışında hem el-Müfredat adlı eserde hem de diğer iki eserde zikredilen anlamlar birbirinden farklıdır. El-Müfredat eserinde bu kelimeyle alakalı çok daha geniş bir anlam yelpazesi sunulmuştur. Ancak diğer iki eser hem anlam çerçevesini dar tutmuş hem de **عرف** kökünü sadece “Ma'rûf” kelimesi üzerinden değerlendirip örneklendirmişlerdir. Bu kelimedede de İsfahani'nin daha geniş kapsamlı bir açıklaması olduğu ve bu anlamları tek tek örneklendirdiği karşımıza çıkmaktadır.

El-Müfredat adlı eserde **نكر** “Nekera” başlığı altında zikredilenler, diğer iki eserde bu kökten türeyen “Münker” kelimesinde yer almaktadır. İki eserdeki “Münker” kelimesine verilen anlamlar; Şirk; (Ali İmran 3/110, Tevbe 9/112, Lokman 31/17) ve Hz. Peygamber'i yalanlamadır. (Ali İmran 3/114, Tevbe 9/71) Verilen ayet örnekleri ise birebir aynıdır.⁵⁷ El-Müfredat adlı eserde bu Kelime yukarıda da zikrettiğimiz gibi çok daha

⁵⁵ Bkz. İbnü'l Cevzi *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s.574-575, Bkz. Dâmegani, *Vücuuh ve'n Nezair*, c.2, s.234-235.

⁵⁶ Bkz. İbnü'l Cevzi *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s.175.

⁵⁷ Bkz. İbnü'l Cevzi *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s.544.

geniş anlamda ve bu kökten türeyen birçok kelimenin kullanımına örnek vererek ele alınmıştır.

نهي “Nehâ” kökünden türeyen Nehiy kelimesi de tıpkı “Münker” kelimesi gibi, araştırma yaptığımız eserlerde Şirk; (Ali İmran 3/110, Tevbe 9/112, Lokman31/17) ve Hz. Peygamber’i yalanlama; (Ali İmran 3/114, Tevbe 9/71) olarak dar bir anlamda ele alınmıştır. Ancak bu kelime El-Müfredat adlı eserde daha geniş anlamda ve farklı ayet örnekleriyle zikredilmiştir.

اجل, عجل, حدث, جزاء, برا, اجل kelimelerine gelindiğinde İbnü’l Cevzi’nin sadece حدث kelimesine yer verdiği ve diğer kelimeleri zikretmediği görülürken, Damegani’nin de اجل kelimesine yer verdiği görülmüştür.

3- Ragıp el İsfahani, Damegani ve İbnü’l Cevzi’nin Eserlerinde İncelenen Kelimelerin Anlamlarının Türkçe Meallere Yansıması

Araştırmanın üçüncü başlığı altında incelenecek olan mealler; Hasan Basri ÇANTAY’ın *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, Süleyman ATEŞ’in *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hazırlamış olduğu *Kur’ân Yolu Meali*’dir.

Yukarıda zikrettiğimiz kelimelerden birisi olan امر kelimesinin Vücuha ve’n-Nezair eserlerinde zikredilen farklı farklı anlamlarına, örnek ayetlerin meallerinde neredeyse rastlanmamaktadır. Genel itibariyle meallere yansıyan mana; “İş”, “Emir”, “Durum” şeklindedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Diyanet İşleri Başkanlığı Meali (Yeni) ile Hasan Basri Çantay Meallerinde, “Emera” kelimesine verilen manalardan bir tanesi de “Din”dir.⁵⁸ Yani bu mana Vücuha ve’n-Nezair eserlerindeki manayla örtüşmektedir.

Bir diğer Kelime عرف kelimesidir. Bu Kelime genelde Vücuha ve’n-Nezair eserlerinde “Ma’rûf” kelimesiyle yer almaktadır. Kelimenin yukarıda zikredilen anlamlarından, araştırmaya konu olan üç meale yansıyan manalar genel olarak; “İyi-kötü amel ve iş”, “Uygun olanı yapmak”, “İyiliği emretmek” şeklindedir.⁵⁹

⁵⁸ Bkz. *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, (23 Şubat 2022), et-Tevbe 9/48, Bkz. *Kur’ân Yolu*, (23 Şubat 2022), et-Tevbe 9/48.

⁵⁹ Bkz. *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, (23 Şubat 2022), Ali İmran 3/110, Bkz. *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, (23 Şubat 2022), Ali İmran 3/110, Bkz. *Kur’ân Yolu*, (23 Şubat 2022), Ali İmran 3/110.

Bir diğer kelimemiz نكر kelimesidir. Bu Kelime Vücut ve'n-Nezair eserlerinde "Münker" kelimesiyle ele alınmıştır. Bu eserlerde "Şirk" ve "Hz. Peygamber'i yalanlama" manalarında kullanılan "Münker" kelimesi, meallerin tamamında ve örnek verilen bütün ayetlerde "Kötülük" olarak Türkçeye çevrilmiştir.⁶⁰

Bununla birlikte zikredilen نهي kökünden türeyen "Nehiy" kelimesi de Vücut ve'n-Nezair eserlerinde "Münker" kelimesiyle aynı manalarda kullanılırken, araştırmamıza konu olan Türkçe meallerde sadece "Yasaklama" anlamında kullanılmıştır.

Son kelimemiz احد kelimesidir. Vücut ve'n-Nezair eserlerindeki farklı anlamlarını zikrettiğimiz "Ehad" kelimesi, Türkçe meallere ilgili ayetler incelendiğinde, "Kimse", "Hiç kimse", "Bir kimse", "Hiçbiri" şeklinde yansımıştır. Sadece İhlas Suresi 1. Ayette geçen "Ehad" sözcüğü, İbnü'l-Cevzi'nin ve Rağıp el-İsfahani'nin naklettiği "Teklik-tek olan" anlamını taşımakta ve meallere de aynı şekilde yansımaktadır.⁶¹

Sonuç

Araştırmada, Rağıp el İsfahani'nin el Müfredat adlı eserinden referansla seçilen on Kur'an kelimesinin nasıl ele alındığı irdelenmeye çalışılmıştır. Kelimeleri geniş bir şekilde ele alan İsfahani, bu kelimeleri ayet örnekleriyle, hadislerle ve gerek gördüğü yerde cahiliye şiirleriyle izah etmiştir. Rağıp el İsfahani'nin yaşadığı döneme kadar kelimelerin anlam dünyasında gözle görülür değişimler meydana gelmiştir. Nitekim araştırmamızın bir diğer unsurunu oluşturan Damegani ve İbnü'l Cevzi'ye ait olan Vücut ve'n Nezair eserleriyle karşılaştırma yapılmış ve bu iki eserde kelimelerin anlamlarının daha dar çerçevede verildiği görülmüştür. Ancak kelimelerin dar bir çerçeveye sınırlı tutulması, hem Damegani'nin hem de İbnü'l Cevzi'nin kelimelere anlam verirken ilgili ayetlerin içindeki bağlama göre anlam verdikleri ve nüzul dönemi bilgilerini yansıttıkları görülmektedir. Ancak nüzul döneminden uzaklaştıkça, kelimelerin anlam dünyasında sapmalar ve ya değişmeler görülmüştür. Bunun en iyi görüldüğü yer, Damegani ve İbnü'l Cevzi'nin eserlerinde

⁶⁰ Bkz. İlgili ayet mealleri, Ali İmran 3/110 ve 114, Tevbe 9/71 ve 112, Lokman 31/17.

⁶¹ Bkz. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, (23 Şubat 2022), İhlas 112/1, Bkz. *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, (23 Şubat 2022), İhlas 112/1, Bkz. *Kur'ân Yolu*, (23 Şubat 2022), İhlas 112/1.

anlamlar ortakken, Ragıp el İsfahani aynı kelimelere daha farklı anlamlar vermektedir. Nüzul döneminden uzaklaşmakla birlikte kelimelerin anlamlarının bir bir kaybolmaya yüz tuttuğunun anlaşılacağı en iyi mecra ne yazık ki Türkçe Kur'an mealleridir. Zira Vücuḥ ve'n Nezair eserlerinde zikredilen anlamlar, Kur'an meallerinde neredeyse görülmemektedir. Herhangi bir Kur'an kelimesinin geçtiği tüm ayetlere neredeyse aynı anlamlar verilmiş, nüzul dönemi bilgisi, bağlam bilgisi göz ardı edilmiştir.

Seçilen kelimelerin anlam dünyası içerisinde sadece bir anlamının alınmış olması, ya da tamamen başka anlamlarla ayetin Türkçeye çevrilmiş olması, Kur'an'ı anlama açısından ciddi bir sorundur. Bir diğer sorun ise; Türkçe mealleri yazan kişilerin, Vücuḥ ve'n-Nezair eserlerini göz ardı ederek meal çalışması yapmalarıdır. Dolayısıyla Kur'an okuyan bir kimse bir sözcüğün her yerde aynı manayı ifade ettiğini düşünerek aslında büyük bir yanılğı içine düşmektedir. Yapılan bu çalışma, bizlere Vücuḥ ve'n-Nezair eserlerinin hem Kur'an kelimeleri açısından hem de meal çalışmalarındaki önemi açısından oldukça fayda sağlamıştır. Nitekim bu tarz eserlerde zikredilen anlamlar, hem nüzul ortamının bilgisini daha net sunarken hem de Kur'an-ı Kerim'deki anlam dünyasının zenginliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca herhangi bir Kur'an kelimesinin semantik yapısını incelemede ve geçirdiği anlam değişmelerini görmede de bu eserlerden yararlanmanın önemi böylelikle bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır.

Kaynakça

Dâmegani, Hüseyin b. Muhammed, *El Vücuḥ ve'n Nezair* thk. Muhammed b. Hasan Ebu'l-Azm. (Kahire: y.e.y, 1992).

İsfahani, Rağıp. *Müfredât Elfâzu'l-Kur'ân* thk. Safvân Adnan Davûdî (Beyrut:Daru'ş-Şamiye, 2009).

İbnü'l Cevzi, Ebu'l Ferec. *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, thk: Muhammed Abdülkerim (Beyrut: Müessesetür Risâle Nâşirûn, 1987).

“Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim”, www.kuranmeali.com 23.02.2022.